

ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА РОЗМІРУ ГОСПОДАРСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Розглянуто основні фактори впливу на вибір спеціалізації фермерських господарств. Проаналізовано взаємозв'язок між спеціалізацією фермерського господарства, його розміром та економічною ефективністю його функціонування.

Основною ціллю створення фермерського господарства є одержання максимальної кількості товарної продукції, вигідна її реалізація, а отже, як результат – одержання максимально можливого чистого доходу. Чистий дохід для фермера є основним показником, за допомогою якого можна оцінити ефективність роботи фермерського господарства і розраховується як різниця між валовим доходом і виробничими витратами. Одержаний чистий дохід має три основних напрямки використання. По-перше, це витрати на споживання сім'ї, тут фактично частина чистого доходу є заробітною платою фермера і членів сім'ї, якщо вони

працюють у господарстві. По-друге, - витрати на розвиток та розширення виробництва, так як одержання чистого доходу є головним джерелом подальшого розвитку фермерського господарства, що дає йому можливість вести розширене виробництво. І третім напрямком використан-ня чистого доходу є накопичення грошових засобів, яке дає можливість фермеру гарантувати своє майбутнє і майбутнє своїх дітей.

Для одержання чистого доходу фермер зобов'язаний використовувати: сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, економічну кон'юнктуру, наявність та кваліфікацію робочої сили, свій власний досвід та інше. Особливе значення тут відіграє оптимальна спеціалізація господарства, яка значно підвищує шанси фермера на ефективне ведення виробництва сільськогосподарської продукції.

При виборі спеціалізації виробництва фермер повинен мотивуватись такими факторами:

- підвищений попит на продукцію та можливість отримання максимального прибутку;
- місцеві природно-кліматичні умови, сформовані традиції, особисту професійну підготовку, трудомісткість продукції, можливості зберігання та доставки продукції на ринки збуту;
- максимальну пристосованість до адекватних дій мінливих факторів з тим, щоб постійно створювати господарству надійну основу не тільки для виживання, але й для розширеного відтворення.

Як правило, на перших порах господарювання, фермерам притаманна багатогалузева модель спеціалізації, що пояснюється бажанням фермера зменшити ризик, коли збитки від одного виду продукції можна перекрити прибутками від іншого. У процесі зміцнення економіки господарства і підвищення рівня технічного забезпечення, господарство може бути перетворене в галузеве і в його товарній продукції почне домінувати один вид продукції. Зрозуміло, що в межах одного невеликого фермерського господарства важко розвивати декілька видів виробництва, кожен з яких потребує певного матеріально-технічного забезпечення і професійної підготовки.

Якщо проаналізувати показники виробництва сільськогосподарської продукції в фермерських господарствах Житомирської області, то чітко простежується тенденція до переважання виробництва рослинництва (рис.1.). Якщо на початку зародження фермерського руху на Житомирщині в валовій продукції фермерських господарств частка рослинницької та тваринницької продукції була майже однакова, то в процесі розвитку фермерських господарств поширення набуло виробництво першої, частка якої досягла 80%. Незначне підвищення (до 28% в 2000 році) частки тваринницької продукції пояснюється створенням в цьому ж році фермерських господарств на базі колишніх колективних, де виробництво цієї продукції дещо вище.

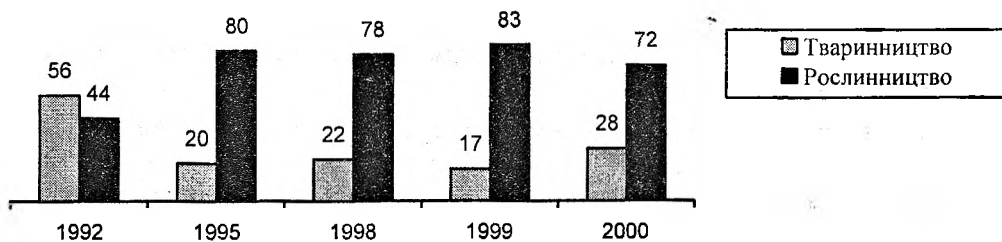

Рис.1. Співвідношення рослинницької та тваринницької продукції у валовій продукції фермерських господарств, %

Переважаюча питома вага продукції рослинництва в загальному обсязі реалізованої фермерами продукції зумовлена такими причинами:

1. Галузь тваринництва є надмірно капітало- та трудомісткою в Україні. У сучасних умовах у фермерів немає необхідних коштів для забезпечення потреб виробництва продукції тваринництва, (зокрема: приміщеннями для утримання худоби, купівлі племінної худоби, створення необхідної кормової бази).
2. Рослинницьку продукцію легше зберігати, транспортувати і більшу частину її можна реалізувати в міру необхідності. Вона швидше забезпечує віддачу вкладених коштів порівняно з тваринництвом.
3. Ведення лише галузі рослинництва вивільняє фермеру час для комерційної діяльності, відпочинку та підвищення кваліфікації.

У більшості фермерських господарств Житомирської області серед товарних культур переважає виробництво зернових, цукрових буряків, овочів та картоплі, що в основному зумовлено природно-кліматичними умовами області. Так, п'ятнадцять районів з двадцяти одного в області знаходяться в зоні Полісся. В 2000 році у цих районах функціонувало 256 фермерських господарств, що складає 51.1 % від загальної кількості господарств області. Для зони Полісся характерні в основному бідні на перегній дерново-підзолисті, болотні та сірі опідзолені ґрунти. В зоні Лісостепу, до якої відносяться Адрушівський, Бердичівський, Любарський, Попільнянський, Ружинський, Чуднівський райони знаходилось 245 господарства. Як бачимо, на шість лісостепових районів області припадає майже половина фермерських господарств. Це пояснюється кращою якістю ґрунтів в цій зоні порівняно з Поліссям, що дає змогу фермерам одержувати більший прибуток. Як свідчать дані (рис.2), починаючи з початку зародження фермерського руху в області, в структурі посівних площ постійно зростає частка зернових, що обумовлено сприятливою кон'юнктурою ринку для їх виробництва. Так, зернові, незважаючи на масу проблем у сільському господарстві, все ще належать до тих небагатьох культур, виробництво яких може принести прибутки.

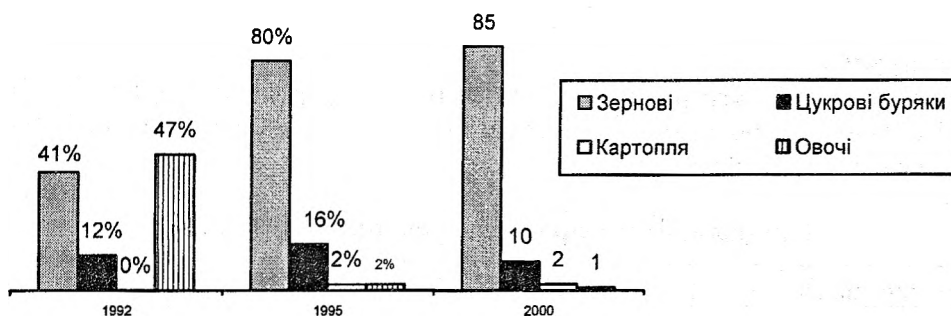

Рис.2. Питома вага сільськогосподарських культур в площі посіву, %

Для фермера важливою є вартість товарної продукції. За будь-яких умов фермер повинен реалізувати продукцію за цінами, які б давали змогу відшкодувати матеріальні витрати, погасити кредити, забезпечити потреби сім'ї та розширити виробництво. Для цього в країнах з розвинутою ринковою економікою діє система гарантованих цін, яка покликана захистити основну масу фермерських господарств від банкрутства.

У всіх високорозвинених країнах триває процес галузевої спеціалізації виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, який доповнюється регіональною та внутрішньогосподарською спеціалізацією. Справедливо вважається, що концентрація виробництва поряд з його розвинутою спеціалізацією має таке ж велике значення для підвищення ефективності виробництва, як і технічне переозброєння сільського господарства. Головним завданням, яке виникає перед власниками фермерських господарств є визначення найбільш раціональної комбінації галузей сільського господарства. При цьому, як уже зазначалось, враховуються багато факторів: природно-кліматичні умови, відстань до основних пунктів реалізації

продукції, потреби ринку тощо. Усі фермери намагаються найбільш ефективно використовувати робочу силу – свою, членів сім'ї та найманих робітників. Більшість з них, навіть ті, які спеціалізуються в галузі рослинництва, утримують незначне поголів'я худоби, що дає змогу ефективно використовувати побічну продукцію рослинництва для годівлі худоби.

Вивчаючи зарубіжний досвід на прикладі Великобританії, бачимо, що незначна частина досвідчених фермерів крім 2-3 видів основної продукції, які і визначають спеціалізацію фермерського господарства, ведуть виробництво іншої продукції, яка у випадку несприятливого року для основних видів продукції врятує фермера від банкрутства. В основному це стосується тих фермерських господарств, які займаються рослинництвом. Так, фермерське господарство Мартіна Хоулбука, що знаходиться в графстві Херефорд, Англія, спеціалізується на виробництві плодово-ягідної продукції, зокрема, полуниці та малини і займає біля 37 га. Кожен англійський фермер добре пам'ятає стару пораду “не зберігати всі яйця в одному кошику”. Не стало виключенням і вищезгадане господарство. Відомо, що плодово-ягідна продукція є досить вимогливою щодо кліматичних умов, тому щоб застрахувати себе у випадку дощових сезонів, які досить часто бувають у Великобританії, фермер займається вирощуванням бобових, які є досить вологолюбні. Площа угідь, відведена під бобові складає біля 10% загальної площі господарства. Звичайно, англійські фермери в якості підстраховуючого виду продукції намагаються займатись вирощуванням тих культур, технологія виробництва яких різко не відрізняється від основної продукції господарства, на якій воно спеціалізується. Вибір такого виду продукції диктується ще й кон'юнктурою ринку.

Проте, фермерські господарства західних країн – це перш за все високо спеціалізовані підприємства, що пояснюється високою конкуренцією, необхідністю ефективно використовувати наявні ресурси, тобто скеровувати їх на виробництво того виду продукції, який є найбільш рентабельним в даних кліматичних і економічних умовах.

Розмір фермерського господарства повинен забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції з тим, щоб досягти найбільш високої ефективності виробництва за рахунок раціонального використання земельних, трудових ресурсів та основних виробничих фондів. Як показує досвід фермерських господарств Західної Європи, для забезпечення найбільш ефективного виробництва продукції фермеру необхідно мати в своєму розпорядженні не менше 100 га сільськогосподарських угідь. Тільки тоді фермер зможе підтримувати нормальний рівень життя.

Українська академія аграрних наук та Інститут аграрної економіки ім. Шліхтера розробили раціональні розміри фермерських господарств України з урахуванням їх спеціалізації та зональної приналежності (табл.1)¹.

Таблиця 1

Раціональні розміри фермерських господарств, га.

Напрямок спеціалізації	Лісостеп	Полісся
Зерновий	300-400	250-300
Зерново-буряковий	300-400	
Картоплярський		100-150
Зерново-льонарський		150-300
Овочівницький	25-50	25-50
Виробництво:		
-молока	250-400	200-300
- м'яса ВРХ	350-500	300-400
- свинини	200-400	200-400
- птахівництво	250-300	150-200

Найбільш впливовим фактором визначення оптимального розміру є раціональне використання технічних засобів. Особливо це актуально сьогодні, коли ціни на техніку підвищились в декілька разів.

¹ Методичні рекомендації по визначенню оптимальних розмірів селянських (фермерських) господарств України.-К.: ІАЕ УААН.-1992.-С.10-11.

Сьогоднішній розмір фермерських господарств в Житомирській області (в 2000 році він складав 75.8 га), все ще не дає змогу при забезпеченні господарства необхідним комплексом основних машин використовувати їх на високому рівні. Цей факт негативно впливає на економічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в фермерських господарствах. Лише довівши середній розмір господарств до оптимального рівня можна значно підвищити економічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в фермерських господарствах.

Сучасні українські фермерські господарства мають багатогалузевий характер, що пояснюється перш за все економічною ситуацією, що склалась в країні. Лише маневруючи при виборі спеціалізації, фермерські господарства можуть розраховувати на прибутки. Проте, практика передових зарубіжних країн свідчить, що основна маса фермерських господарств має один виробничий напрямок. Це дає змогу сконцентрувати всі свої потужності на виробництві одного виду продукції і значно збільшує ефект від господарювання. Тому, в майбутньому українські господарства теж повинні стати вузько-спеціалізованими. Той факт, що оптимальні розміри та вдала спеціалізація господарств є запорукою ефективного ведення сільськогосподарського виробництва повинен підштовхувати фермерів до збільшення розмірів своїх господарств та вибору спеціалізації виробництва, яка б у найбільшій мірі відповідала ґрунтово-кліматичним умовам регіону.